

M.Ö. I. BİNYIL ORTA ANADOLU KUZEY SURIYE TİCARETİ: TABAL METAL ESERLERİ VE TİCARET ROTASI

Yrd. Doç. Dr. Selim PULLU*

ABSTRACT

Anatolia-North Syria Trade in First Millenium B.C.: The Route of Metal Goods and its Trade

After Hittite Empire collapsed, There were small kingdoms in Central Anatolian plateau from the river so called Halys to North Syrian borders. Among those Neo-Hittite Kingdoms, we see a unique one, Tabal. The unique condition of Tabal Kingdoms were coming from its geopolitical status and political situation. Main territory of Tabal can be described between Salt Lake to Milid (Malatya), and from Halys to Taurus Mountains.

In the second half of 9.th century B.C, There was a great turmoil on the high plateaus of Eastern Anatolia. Urartians were establishing a great power on highlands around Lake Van. To the west of Urartian Kingdom there was a new power among Neo-Hittites, so called Tabal as we mentioned earlier.

However, Kindoms in Anatolia such as Tabal, Urartu and Phryg had similar political and economical problems and interests. The major problem was the Assyrian Empire, which was the greatest and eagerest state in Mesopotamian territories in ancient times. The Assyrian Empire was depending on natural sources which was not available in their homeland. That is why kingdoms of Anatolia were one of the primary targets of Assyrian Empire.

Due to the needs of Assur, Tabalian and Urartian Kingdoms were in great danger. In the second half of 8th century B.C. Tabalian and Urartian Kings had decided to establish an allienceship against Assur. The tripod of this agreement were Tabalian King Ambaris, Urartian King Rusa I. and the Muskian King Mita.

According to this historical event, Tabal Kingdom had powerful military and economical power over the Central Anatolian Plain. In this thesis, I aimed to gather historical and archaeological evidences about Tabal Kingdom and its political and strategical situation in I. Millennium B.C

Tabalian kingdoms are strong in especially for metal goods and Horse training. So even the Old testament mention that Tubal metal potteries are finest for trade. In

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/Afyonkarahisar

this seminar we aim to study the trade and metal goods between Central Anatolia and North Syria in ancient history.

Key Words: Iron Age, Tabal, Metal Goods, Trade, North Syria

GİRİŞ

Anadolu'nun ortasında Fırat ve Kızılırmak arasındaki geniş bölgeye kabaca Kappadokia denmekteydi. Bu da etnik anlam ifade etmeyen Anadolu'daki birkaç bölgeden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. VI. Yüzyıldan başlayarak Persler tarafından "*Katpatuka*" olarak isimlendirilen bölge eski Persçe'de "*Güzel Atlar Ülkesi*" anlamına gelmektedir.

M.Ö. VI. Yüzyıldan önce (VIII – VII yüzyıllarda) bölgenin tek bir adı yoktu. Orta kesimine daha çok Tabal (Eski Ahitte Tubal), Kızılırmak'ın Kuzey bölümüne Kaška, güneybatı kesimine Tukhana (Tuwanuva / Tyana), doğu ucuna da Melid denmekteydi. Tüm klasik yazarlar, Kapadokyalıların, Suriyeli oldukları konusunda görüş birliği içindedirler. Hatta onları güneydeki koyu renkli Suriye'lilerden ayırmak için "*Leukosyrialılar*" (Beyaz Suriyeliler) de denilmektedir. Ancak burada yaşayan nüfusun çok önemli bir bölümü Luwi kökenlidir. M.Ö. VI. Yüzyılın ortalarından sonra İran'dan buraya çok büyük ölçüde Pers nüfusu gelmiştir. Erciyes Dağı'nın da Pers inanişindeki ateş kültüne olan uygunluğu da bu konuda önemli bir etken olmuş olabilir. Kapadokyalılar Yeni Ahitte "Kaba İnsanlar" olarak tasvir edilmekte ve kendilerine ait bir dilleri olduğundan da bahsedilmektedir.¹

Herodotos'a göre Kapadokya adını ilk kullananlar Persler'dir.² Persçe de *Katpatuka* adı verilen bu bölge, coğrafi açıdan da İran'a benzemektedir. Özellikle yüksek platosunun karasal iklimi, Argaios (Erciyes) Dağı çevresi dışında, Media Bölgesi'nin özelliklerini andırıyordu. Her iki ülke de zengin çayırılarıyla atçılık için çok elverişliydi. M.Ö. I. Binyılın ilk yarısında Assur kralları da bu bölgeden vergi olarak at ve katır almışlardır. Bölge Pers hâkimiyetinde bir satraplık durumuna geldiğinde Orta Anadolu'da bu satraplığa bağlı bir durumdaydı ve ödemekle yükümlü olduğu vergi yıllık 360 talent gümüştür.³ Sonraki yüzyıllarda Strabon'un belirttiğine göre Kapadokya Bölgesi Perslere 1500 at, 2000 katır ve 5000 baş koyun ödemekteydi.⁴ Bu özellikler Pers göçmenlerinin Kapadokya'ya yoğun olarak

¹ Baydur 1970, 116; Sevin 1998, 31–41/61 vd; Yiğit 2000, 177

² Herodotos, VII - 27

³ Herodotos, V - 49

⁴ Strabon, XI - 13,2

yerleşmelerine sebep oldu. Pers egemenliğindeki Anadolu'ya getirilen çok sayıda zengin ve soylu aileden bir bölümü de Kapadokya'ya yerleştirilmişti.

Assur Kaynakları ise Tabal Krallıkları hakkında ilk kez M.Ö. 9. yüzyılda bilgi vermektedir.

III. Salmanassar'a ait (M.Ö. 858 – 824) "Siyah Obelisk" de Tabal Krallıklarından bahsederken şöyle demiştir:

"... Timur Dağını aştım, Tuatte'nin şehirlerine, Tabal Topraklarına indim. Yaktım, yıktım, ateşe verdim. Tuatte'yi şehrine hapsettim onun krali şehrini kuşattım. Onun oğlu Kikki benden korktu ve ayaklarına kapandı ve bana hediyeler verdi tıpkı diğer yirmi dört Tabal kralı gibi. Onların bana sunduklarını kabul ettim. Tunni, Gümüş Dağı'na tırmandım, Tunni Dağı'ndan ayrıldıktan sonra, Hubuşkia'ya Puhamme'nin ülkesine yürüdüm... Hubuşni şehrine ilerledim..."⁶

Kral Anadolu'ya en az 34 kez sefer yapmıştır. Bu seferler sırasında Urartu'nun iki krali şehri Sugunia (M.Ö. 858) ve Arzaşkun'u (M.Ö. 855) yerle bir ederek Urartu Kralı Aramu'yu mağlup etmiştir. Daha sonra da rotasını batıya çeviren III. Salmanassar, *Bit Adini*'yi (Diyarbakır Bölgesi) Assur eyaleti haline dönüştürmüş, *Karkamış*'i egemenlik altına almıştır. Tabal, Que (Dağlık Kilikya) ve Milid (Malatya) üzerine yürümüş ve haraca bağlanmıştır. M.Ö. 8. yüzyıla ait olan yazıtında III. Salmanassar, *Tunni* (Gümüş) ve *Mulli* (Alabaster) dağına vardığını 24 adet Tabal kralının üzerine hücum ederek onlardan değerli ganimetler aldığını belirtmiştir.⁷ Bu bilgi Tabal Krallığı'na ait M.Ö. 9. yüzyıla ait tek referanstır.⁸ Zira adı geçen bölgenin başkenti, lider kenti, ya da nüfuzlu isimleri hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

III. Salmanassar'ın M.Ö. 9 yüzyılda Tabal'e yaptığı seferde basettiği 24 adet krallıktan birisi de Kültepe olmalıdır. Taş işleme ve heykeller üzerinde iki farklı safhanın karakteristik etkileri saptanmıştır bunlardan birincisi Geç - Hitit etkileri ile olan süsleme tarzı diğeri ise M.Ö. 9 yüzyılın ortasında daha sonraya yani Assurluların bu bölgede etkilerini arttırdıkları bir döneme denk gelmektedir.

⁶ Laeosse 1959,155

⁷ Luckenbill 1926/27, 55,579,682; Mellink 1965,319 vd; Barnett, 1975, 421

⁸ Hawkins – Postgate 1988, 36.

Tabal Sanatı'nın hiç kuşkusuz en nadide örnekleri, meşhur metal işçiliklerini örneklendirdikleri madeni kaplarıdır. Bu eserler Tüm Ön Asya dünyası içerisinde haklı bir üne kavuşmuş eserlerdir. Eski Ahit bu konuda şu ifadeleri içermektedir:

EZEKIEL 27:13

, "Yavan, Tubal ve Meşek senin tacirlerindiler; senin mallarını insan canları ile ve tunç kaplarla değiş ederlerdi.")

Tabal topraklarındaki zengin bakır madenlerinin işletilmesi ile elde ettiği bakır kap ve kazanları Filistin pazarlarında satılmaktaydı.

Araştırmacılar Tabal ismini bir sıfat halinde metal işçiliğine atfen verilmiş olabileceğini düşünmekte bu da Sümerce metalci anlamına gelen "TABIRA" dan dönüştürülmüş olabileceğini savunmaktalar.²

Urartu'nun kutsal kenti Muşasir/ Ardini tapınağında bile bu eserlere rastlanmıştır. Assur Kralı II. Sargon, Urartu ve Anadolu'ya yaptığı 8. seferi sırasında bu tapınağı yağmalamış ve yağma listesinde özellikle Tabal'ın kaplarını ve altın kulplu eserleri özellikle belirtmiştir.³

Batı'da bazı merkezlerde bulunan metal eserler ve kazanların da Tabal Ülkesindeki zanaatkarlar tarafından yapılmış olabileceği ihtimali de son zamanlarda üzerinde tartışılan bir görüş halindedir.

M.Ö. 609 yılında Assur Krallığı'nın İskitler tarafından yıkılıncaya kadar geçen sürede Tabal Bölgesi bağımsızlığına sahiptir. Nitekim Tabal Krallıklarının olduğunu düşündüğümüz bölgede ele geçen Hitit Hiyeroglif yazıtlarının içeriğinde bazı yerel veya vasal kralların isimlerinden başka hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu döneme ait Gülşehir - *Suvasa* (Gökçetoprak), Acıgöl-*Topada*, Hacibektaş (*Karaburna*) Köyü'nde Hitit Hiyeroglifi yazılmış kaya anıtları bulunmaktadır.

I. TABAL KRALLIĞI HAKKINDA

M.Ö. II. Bin yılın son yarısında, Karadeniz kıyısında yaşayan **Kaşgalar** ile Balkanlardan gelen Muşki göçleri ile aynı tarihlerde başlayan Thrak göçleri sonucu Anadolu'daki sosyal ortam alt üst oldu. Bir imparatorluk olan Hitit Devleti bu kargaşada yıkıldıysa da bütünüyle yok olmadı. Hitit Prensleri, özellikle güney ve güneydoğuya çekilerek, yerel krallıklar biçiminde yaşamlarını sürdürdüler. Klasik dönemdeki adıyla Kapadokya

² Elat 1983, 324

³ Mayer 1983, 105; Aro 1998, 281; Belli 2004, 53

denilen bu bölge, daha erken olan bu dönemde Tabal olarak anılıyordu ve batıda *Tyana*'dan (Niğde) doğuda *Milid* (Malatya) bölgesine kadar uzanıyordu. Bölgede Geç Hitit Krallıkları olarak bilinen birtakım irili ufaklı devletçikler oluşmuştu. Geç Hitit krallıklarının bazıları kendi aralarında sürtüşme ve savaş yaşarken. Bir yandan da Mezopotamya'nın kuzeyinde gelişmiş bir süper güç olan Assur Krallığının tehdidini de üzerlerinde hissetmekteydiler.

Bu bölgede kurulmuş ve 24 adet krallıktan oluşan Tabal Krallığı da Urartu Devleti gibi Assur tehdidinin baskısı altında yaşamaktaydı. Bölgeye ve o dönem Geç Hitit Beyliklerine adını veren bu kelimeye ilk önce Assur Krallığının çiviyazılı kaynaklarında rastlamaktayız. Tabal Krallarından olan M.Ö. 740 – 710 tarihleri arasında saltanat sürmüş *Muwaharna* oğlu *Warpalawas*'ın krallık sınırları güneyde Kilikya Kapılarından (Gülek Boğazından) kuzeyde Andabalis (Aktaş) bölgesine kadar uzanmakta idi. Diğer güçlü Tabal kralları gibi Warpalawas'ın da kendisine bağlı prensleri vardı. Örneğin, Bolkar Maden'de Hitit-Luvi hieroglifi ile yazılı bir kaya yazıtında prens *Tarkhunazas*, Kral Warpalavas'ın hizmetkârı olduğunu ve kralın, *Muti* Dağının (Gülek Boğazı) denetimini kendisine bıraktığını anlatır. Urbala'a'nın ölümünden sonra *Tuwanuwa* (Tukhana) Krallığı tahtına Assurluların *Mugallu* adıyla andıkları *Muvaharnas* çıkmıştır. Ancak bu dönemden sonra bölgenin bütün olarak Assurluların denetimine girdiğini biliyoruz. Bu bölgeler özellikle Orta Anadolu madenciliği içni oldukça büyük öneme sahipti.

Öte yandan Assur Kralı III. Salmanassar'a ait "*Siyah Obelisk*" olarak bilinen yazıt, Assur kaynaklarında ilk kez geçen 24 adet Tabal krallığından bahsettiği için bölgenin bir "konfederasyon" şeklinde yönetim biçimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁴

III. Salmanassar'dan sonra Assur'un güçlü kralı III. Tiglatpileser'de (M.Ö. 745 – 727) söz konusu bölgeye akınlar yapmıştır. Urartu bu zamanda oldukça güçlü bir konumda bulunuyordu ve batıya doğru topraklarını genişletmekteydi. Tabal Krallığı ise Assur Krallığına vergi veren bir konumdaydı ancak Tabal Krallığının ilk kez V. Salmanassar tarafından (M.Ö. 727 – 722) bir eyalet haline getirildiği kabul edilmektedir.³

III. Tiglatpileser Assur Krallığı'na ihtiyacı olan otoriteyi sağladığından, tekrar Anadolu'daki madenlere ulaşmak amacındaydı. III. Tiglatpileser, Bu

⁴ Cameron 1950, 174

³ Landsberger 1948, 74

bölgeden bahsederken kendisine tribut (vergi) veren 5 kralın ismini şöyle sıralamaktadır:

Tabal'lı-Uassarme (738 – 730) = Wasu - Sarma

Atuna'lı-Uşhitti (738 – 732)

Tuhana'lı (Bor) -Urballa (738 – 710) = Warpalawa

Iştunda'lı-Tuhamme (738 – 732)

Hubişna'lı (Kybistra, Ereğli)-Uirime (738 – 732)

Şinuhtu'lu (Aksaray)Kiakki (718)

Nitekim III. Tiglatpileser ve II. Sargon dönemine ait kayıtlar bize Tabal Krallıklarını aşağıdaki gibi gösterir:⁴

Tabal'lı-Uassarme (738 – 730 ;) Hulli (730 - ?) Ambaris (713)
(Hititlerde Urikki)

Atuna'lı-Uşhitti (738 – 732); Kurti (718 – 713); isimsiz (710)

Tuhana'lı-Urballa (738 – 710)

Iştunda'lı-Tuhamme (738 – 732); İsimsiz (710)

Hubişna'lı-Uirime (738 – 732)

II. TABAL BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK VE SOSYOPOLİTİK YAPISI

Jeopolitik olarak Tabal Ülkesinin ya da bu ülkenin kapsadığı krallıkların coğrafi sınırlarını tam olarak bilemesek de etkisi altında kaldığı Assur Devletinin sanat ve ticaret özelliklerini bünyesinde barındırdığı açıktır.

Birbirlerine komşu olan Urartu ve Tabal Ülkeleri'nin yaptıkları ittifak iki başlıkta ele alırsak birincisi *askeri ittifak* ikincisi ise *ekonomik ittifak* olarak düşünülmelidir ki bu ikisi aslında birbiri ile doğrudan ilişkili hareketlerdir. Özellikle demir madeni açısından zengin olan Urartu toprakları ile bakır madeni açısından zengin olan Tabal topraklarının arasında coğrafi şartların zorunlu kıldığı bir ticaret zemini mevcuttu. Orta Anadolu bölgesindeki kuzey - güney ve doğu - batı doğal ticaret yollarını hâkimiyeti altına alan Tabal Krallığı, doğuda Urartu ve batıda Phrygia ile ticari ilişkileri ilerletirken diğer yandan da askeri ittifak yaparak, iki

⁴ Hawkins 1969, 427; Hawkins – Postgate 1988, 37 ; Ussishkin 1967, 197

bakımdan da kazançlı bir iş yapma amacına sahiplerdi. Zira M.Ö. 730'dan itibaren gelişen şartlar, Urartu'nun merkezinden çıkarak Tabal'in kuzeyinden geçip, Phrygia'nın içinden devam eden ve Tuz Gölü'nün kuzeyini takip ederek kıyılarda ve Ege adalarında bulunan pek çok 8. yüzyıl Grek yerleşmelerine uzanan doğu batı ticaret yolunu oldukça cazip bir hale getirmişti

III. TABAL KRALLIĞININ EKONOMİSİ VE TİCARET FAALİYETLERİ

A – Tabal Krallığı'nın Ticaret Kaynakları:

1 – At Yetiştiriciliği

Sikkelerde rastlanmayan, ancak değerli taşlar üzerinde betimlenen atların, Kapadokya'nın ünlü at yetiştiriciliğine işaret ettiği ve “...*hızlı atların babası Argaios...*” şeklinde ifadeleri taşıyan sikkelere rastlanmaktadır. Zira Kapadokya Bölgesi daha sonraki zamanlarda ve Roma İmparatorluğunun bir eyaleti olduğu dönemde de vergisinin büyük bir kısmını “at” olarak ödeyen bir eyalettir.

Kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal Kralları Assur'a ödediği vergisini büyük bir kısmını gerçekten de sonraki dönemlerde olacağı gibi “at” olarak ödemekteydi.⁵

2 – Metal İşçiliği

Assur'a en yakın demir kaynakları Karkamış'ta bulunmaktaydı. Bu krallık Assur'a vergi olarak demir de ödemekteydi.

Karkamış, Sam'al, Gurgum, Milid gibi krallıkların yanı sıra Toros Dağlarından ve Tabal Bölgesinden zengin demir madenleri elde edilmekteydi. Bu durum III. Salmanassar'ın yıllıklarında da kayıtlıdır. Isuwa/ Elazığ Bölgesinde de demir cevheri bulunduğu bilinmektedir. Palu'nun hemen doğusunda bulunan bu cevher, Assur'luların oldukça ilgisini çekmiştir.

I. Tiglatpileser'in de bahsettiği Muşki'lerin bu madene olan yakınlıkları ve kullanmaları Assur Devletinin dikkatini çekmiş ve bu yüzden Muşkiler yerlerinden sürülmüşlerdir. M.Ö. 12. ve 11. yüzyıllarda Isuwa Bölgesinde Muşki'lerin oturduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra ise Urartu yayılcılığı bu bölgelere kadar uzanmıştır. M.Ö. 9. yüzyılda, Palu civarındaki zengin bakır

⁵ Luckenbill.1926:-27, 911

ve demir yataklarına ulaşmış olan Urartular, M.Ö. 8 yüzyılda bu sebeple Assur ile karşı karşıya gelmiş olmalıydılar.

Malatya – Gürün (Milid – Tilgarimmu) Bölgesi de Assur'lular için ekonomik yönden oldukça önem arz etmekteydi. Zira Assur'un Kammanu eyaletide Kaşku toprakları içinde kalmış olan Divriği'deki demir madenine karşı bir ön karakol durumundaydı. Kaşku Ülkesi doğuda Urartu, batıda Tabal ve Muşki ülkesi arasında bulunmaktaydı. Kammanu eyaleti sayesinde Assur'un, Asia Minor'den büyük oranda demir cevherine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁶

Tabal Krallığı ve Antitoros bölgesi Bulgarmaden'deki gümüş madenleri ve maden işçiliği ile meşhurdur. Ancak bu bölgenin zenginliği III. Tiglatpileser'e gönderilen hediyelerin zenginliğinden de anlaşılmaktadır. 10 talent altın 1000 talent gümüş olarak verilen bu miktarların yanı sıra II. Sargon'un Muşafir'den yağmaladığı eserlerin arasında da Tabal eserleri önemli bir miktara sahiptir. Tabal Krallığının güneybatısında bulunan Que Krallığı (Kilikya) da III. Tiglatpileser'e demir vergisi verenlerdendi. Buna rağmen M.Ö. 6. yüzyıla kadar kalay ve bakır madenlerinin bölgede demir madeninden daha pahalı olduğu da ayrı bir gerçeklik konusudur.⁷

Bu krallık Assur'a vergi vermeye başladıktan sonra, Kilikya Kapıları ve Seyhan Vadisi boyunca, demir madenlerine ulaşabilmişlerdir. Özellikle Küçük Asya ve Kuzey Suriye'deki en önemli maden yataklarının bulunduğu Faraşa ve Niğde bölgeleri II Sargon'un hükümdarlığı'nın sona ermesiyle, Assur kontrolünden çıkmaya başlamıştır.

Kuzey Suriye ile Kızılırmak kavsı arasındaki bölgede bulunan Erken Demir Çağı keramikleri'nin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Genellikle orta Anadolu boyalıları olarak geçen bu tür keramiklerin, erken dönemde geometrik tarzda bazı bezemeleri bünyesinde bulundurması da karakteristik özellikleri arasındadır. Bu motifler arasında zig - zag'lar, meander motifleri, damalı motifler gibi motifler özellikler batıdan itibaren Kızılırmak kavsı içerisine kadar görülmekteydi.

Tabal Bölgesi yerleşimlerinden Porsuk'ta bulunan Erken Demirçağı el yapımı keramikleri tek renk ya da kazıma/ bezeme ile süslenmiş mallardır. Bunlar (Kaman, Gordion, Alişar, Boğazköy, Kuşaklı, Eski yapar) gibi merkezlerden gelen keramiklerle yapısal benzerlikler göstermektedir. Yapılan kazılarda IV. Tabaka'nın yandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Assur

⁶ Maxwell – Hyslop 1974: 148 – 150

⁷ Zaccagini 1990, 502

kralı III. Salmanassar M.Ö. 837 de buraya yaptığı bir seferde verdiği zararı ve yıkımı da anlatmaktadır : “ *Tunni (Toros) Gümüş Dağları ile Muli (alabaster) Dağına tırmandım. Ölçüsüz derecede mermer taşıdım. Que ve Tabal ülkesine yürüdüm, onları harabeye çevirdim*” demektedir. Söz konusu bölge Murgul ve Ergani bakır bölgelerinde de coğrafi olarak fazla uzak değildir Yani Orta Anadolu ve onun biraz doğusu hem bakır hem gümüş hem de kalay bakımından zengin bir bölgedir.⁸

Keramiklerden de anlaşıldığı üzere M.Ö. 9 yüzyılın sonlarında kısa bir zaman iskân görmüştür. Keramikler Orta Anadolu’daki örneklerine yakınlık göstermektedir. Boğazköy, Gordion ve Alişar gibi merkezlerle olan benzerlikleri de dikkate alarak bu söylemi yapmak mümkün olmuştur. Keramik de görülen özellikler bir bakıma Phrygia ile olan bağlantısını da ortaya koymaktadır. Bu merkezin Demir Çağı’ndaki tahribatı sonrası nüfusu aynı bölgede en azından bir süre daha kalmış olmalıdır.

Porsuk ve Kilikya bölgeleri Demirçağı boyunca M.Ö. 9 veya 8. yüzyıla tarihlenen ve daha çok Akdeniz’e açılan bir konumdur. Bu konumda Tarsus da bulunan malzemelerdeki benzerliklerden de bahsetmek yerinde olur. Bugüne kadar Porsuk’tan ele geçen iki yazıt olduğu düşünülse de aslında yazıtlar tek bir tanedir. Söz konusu yazıt Parahwaras’a ait olup kendisi Porsuk bölgesinin hâkimi olan Masaurhias’ın komutanlarından birisidir.⁹

B – Tabal Krallığı’nın Assur’a Ödediği Vergiler

Antik kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal kralları atların yanı sıra Anadolu topraklarından çıkan gümüş madenlerinden bir kısmı da vergi olarak Assur Krallığına ödemekteydi.¹⁰ Zira “*Tunni*” Dağı (Gümüş Dağları – Günümüzde Toros Dağları) olarak geçen bu bölgeler Assur Krallığı’nın ilgi alanındaydı.

M.Ö. 838 de sadece III. Salmanassar Tabal Kralı Tuatte ve onun oğlu Kiki (Kiakki) ile karşı karşıya gelmişti. III. Salmanassar, 20 Tabal kralından hediyeler kabul etmiş ve daha sonra Hubişna Kralı Puhamme üzerine sefere devam etmiştir.¹¹

⁸ Jeus 1978, 100

⁹ Crespin 1999, 62- vd

¹⁰ Luckenbill 1926-27,911

¹¹ Smith 1925,24-vd; Hawkins 2000, 427

M.Ö. 780 yılında Urartu Kralı I.Argiştı. Malatya Bölgesine askeri sefer düzenlediğinde “Tuatē’nin Oğullarının Ülkesi” olarak ifade etmiştir. Bu ifade şüphesiz Tabal Bölgesini işaret etmekteydi. Tuatē eponim olarak III. Salmanassar’ın çağdaşı olmalıydı.¹²

Tabal Krallığı ile ilgili bilgi veren Assur kaynakları, III. Tiglatpileser ve II. Sargon zamanında çoğalmıştı. Zira bu yönetimler süresince Assur güçleri Tabal krallıklarıyla en güçlü ilişkilere girdikleri zamana rastlar. III. Tiglatpileser’ in tribut veren krallar listesinde Tabal Bölgesindeki krallar aşağıdaki gibi listelenmiştir. Bu listeler M.Ö. 738 yılına tarihlenmektedir.¹³

Tabal’lı Uassurme

Athuna’lı Uşhitti

Tuhana’lı Urballa

Ištunda’lı Tuhamme

Hubiṣna’lı Uirime

Belki de Kaṣki’li Dadilu’da Tabal’e ait gösterilebilirdi.

M.Ö. 738 de Atuna kralı olan Uşhitti’nin yerine, II. Sargon’un idaresi altına Kurti getirilmiştir. III. Tiglahpileser’in, Urartu Kralı II. Sarduri’yi M.Ö. 745 yılında Arpad’da yenerek Assur Krallığı’nın gücünü Fırat Irmağı’nın batısında kurmasının ardından, Tabal kralları Assur’a vergi göndermeye mecbur olmuştur.

Assurpanipal M.Ö. (668 – 627) döneminde, M.Ö: 668/640 yıllarında Tabal ile ilgili bilgi vermektedir. Asur kralı Assurbanipal, Tabal Kralı **Mugallu**’(Muvaharnas) nun yorucu dağ silsilelerinde yaşadığını yazmaktadır. Buna göre Assur, Tabal Kralı Mugallu’dan tribut almaktadır. Mugallu’nun kızını çeyiziyle birlikte ve beraberinde çok sayıda at ile Assur’a gönderdiğini biliyoruz.¹⁴ Yine Antik kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal kralları Assur’a ödediği vergi listesine aktarı da eklemekteydiler.¹⁵ Bununla beraber Anadolu topraklarından çıkan gümüş madenlerinden bir kısmı da Tabal Krallığı toprakları içerisinde olduğundan. Assur kralları’nın yıllıklarında “**Tunni**” Dağı (Gümüş Dağları – Günümüzdeki Toros Dağları) olarak geçen bu bölgeler Assur Krallığının ilgi alanı içerisindeydi.

¹² Hawkins 2000, 427

¹³ Smith 1925,41

¹⁴ Luckenbill 1926-27, 848

¹⁵ Luckenbill 1926:-27, 911; Baydur, 87

IV. ASSUR'UN ANADOLU POLİTİKASI

Assur Kralı III. Tiglatpileserin, Urartu'ya sefer yapması ile Assurbanipal'in Kimmerleri durdurması gibi olayların dışında Anadolu ile çok fazla ilgilenmeyen bir yapıya sahipti. Urartu ve Kimmerler ile Phrygia'lılar oldukça sert ve zorlu düşmanlar olduklarından Assur genelde Anadolu'daki nispeten daha küçük krallık ve prensliklerden vergi alma yoluna gitmekteydi. Assur, bu krallıklardan maden ve vergi aldığı müddetçe bunlara karışmamayı yeğlemekteydi. Ancak Urartu – Phryg ve Tabal Krallıkları, Assur'un sınır güvenliği ve ekonomisini tehdit etmeye başladığında, Anadolu üzerine sefer yapmaya başlamışlardır.

Ayrıca bu bölgenin coğrafyası ve soğuk iklimi de Assur üzerinde ters etki yapan bir yapıya sahip olmalıydı. Bu yüzden Assur için güneydeki hedefler daha mantıklı ve ulaşılabilir bir konumdaydı. Özellikle Levant kıyılarındaki şehirler Assur için altın madeni değerinde olmalıydı. Bununla beraber Levant kıyısı ve buradaki şehirler üzerinden Mısır'a ulaşmak çok daha kolaydı, Sina yarımadası üzerinden Mısır'a girmek Assur için çok fazla sorun olmayacaktı. Mısır ise bu dönemde Etiyopya ile sınır mücadelesindeydi. Aynı politika yüzünde Assur, Babil ile de mücadele içerisindeydi. Bütün bu saydığımız sebepler, Assur için neden güney istikametinin kuzeyden daha cazip olduğunu göstermeye yeterli olmalıdır.¹⁶

Özellikle III. Salmanassar'dan Assurbanipal'e kadar olan Assur anallerinde zaman süreci içerisinde, zaman zaman karşımıza çıkmış olan karasal bir devlet ya da prenslikler bütünü olarak kabul edebileceğimiz Tabal'in tanımlanmasında karanlık noktalar ve kuşkuvar çoktur. Tabal'in bölge olarak anlaşılmasına ilişkin veriler, III. Salmanassar'ın yönetiminin 22. yılındaki seferinde edinilmektedir. Güney sınır Tunni ve Mulli dağlarıyla oluşan Toros silsilesi olmalıdır. Tabal, belgelerdeki anlatımda her zaman Que ile birlikte anılmaktadır. Bu bölge Toros silsilesinin diğer tarafındaki bölge olan Ovalık Kilikya'dır.

Tabal Bölgesinin durumu III. Salmanassar'ın kaynakları incelendiğinde görüldüğü üzere kendi başına bir devlettir. III. Salmanassar döneminde Tabal'in karasal bir devlete ilişkin konumu hakkında bilgi edinmekteyiz. Bu Assur kralının 22. yılına ait küçük bir not'tur. Assur orduları Milid'in batı yönünde terk ettiklerini, *Timur Dağı*'nı aştıklarını ve Tabal'in Tuattis şehrine vardıkları hakkında bilgi vermektedir. Malatya'dan batıya doğru

¹⁶ Grayson 1987, 134- vd

geçen en iyi yol. O zamanlarda bile "Tohma Suyun" nun aktığı ovadan geçmekteydi. Burası aynı zamanda M.Ö 9. Yüzyılda Milid Kralının yönetimi altındaki bölge olmalıydı. Timur Dağı ise bugünkü Tahtalı Dağ ile benzerlik göstermektedir. Tohma Su Ovası ve Zamantı Su ile Kızılırmak'ı birbirinden ayırmaktadır.

Yaklaşık 50 yıl sonra Wasusarma'nın döneminde, Tabal'in özerkliği Urartu'ya vergi ödemesinden dolayı kısıtlanmıştır. Bu dönemde burası daha çok özerk krallar tarafından da yönetilmiştir. Kısa bir süre sonra III. Tiglatpileser'in batıya açılmasıyla vergi durumu bu devletin konumuyla aynı kalmaktadır. Ancak vergi bundan böyle Assur'a ödenecektir. Tabal bölgesi ile ilgili büyük bir değişim II. Sargon idaresi altında olacaktır. Damadı *Ambaris*'i Assur'a sürgün eden II. Sargon bütün Tabal'i ele geçirmiştir ve Assur'un yönetimi altına sokmuştur. Ancak yerel hanedanların yönetimi yine devam etmiş olmalıdır. Sanherib ve sonrasında Assarhaddon'un yönetimi süresince Tabal Krallıkları yeniden özerkliğini elde etmiştir. Sadece Assur'un ciddi bir tehdit oluşturduğu dönemlerde vergi ödemiştir.

III. Tiglatpileser döneminde, bölgeye dair daha iyi verilere sahibiz. O zaman bölgenin yöneticisi olan Wasusarma/Uassurme ve onun babası olan Tuwatis, bize in- situ durumunda olan birtakım yazıtlar bırakmışlardır. Bunlara örnek olarak Karapınar, Suvasa, Sultanhanı, Kululu ve Çiftlik/Eğriköy yazıtlarını gösterebiliriz. Yazıtların bulundukları konumlara göre Tabal Krallığının muhtemel sınırları hakkında fikir yürütmemiz açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu verileri bir haritaya işleyecek olursak; bölgenin coğrafi durumunun güvenilir bir resmini elde etmiş oluruz. Yine Assur yıllıklarına göre Tuwanuwa kralı Warpalawas III. Tiglatpileser'e vergi veren bir Tabal kralıdır (M.Ö. 738).

Jeostratejik olarak bölgenin ticaret yollarına baktığımızda, Tabal Krallığının coğrafi önemi anlaşılmaktadır. Niğde, günümüzde olduğu kadar Ortaçağ ve hatta Eski Çağda da önemli ticaret yolları üzerine bulunan bir şehirdi. Maden Vadisi ise Kilikya Kapılarında sadece 40 km kadar kuzeyde bulunmaktaydı. Bu durumda Orta Anadolu'dan Kilikya kapıları sayesinde Kilikya'ya ve Akdeniz kıyıları ile güneye Kuzey Suriye'ye kadar uzanan bir etkinliğe sahipti.¹⁷

Öncelikle bölge, kuzeyde Küçük Asya ve Kuzey Suriye'yi kontrol eden yollara hâkimdir. Bunlar Gezbel ve Kurubekir güzergâhlarıdır. Aynı zamanda Kilikya Kapılarının kuzey girişi ile Tohma su ve Kızılırmak

¹⁷ Ksenophon I,2.21; Aksoy 1987,565,

arasındaki girişi de kontrol etmektedir. Bunun yanı sıra Kızılırmak'ı takip eden önemli rotayı da izler. Ticaret coğrafyası açısından da Tabal'in konumu çok önemlidir. Bölgenin madenleri arasında demir bakır ve gümüş önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu madenler Assur Krallığı içinde hayati önem taşıyan ham maddelerdir. Tabal Krallığı için ise o zamanlarda kendilerine ait çok önemli metal endüstrisi ürünleri olarak avantaj sağlamaktaydılar. Bunun yanı sıra M.Ö. 8. yüzyıl ile 4 yüzyıl arası pişmiş toprak çanak çömlek ticareti ve dağılımı da özellikle orta ve güney Anadolu ile Kuzey Suriye sahil şeridi arasında oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir.¹⁸

Phryg - Tabal ilişkisinin haricinde M.Ö.700'lerin ilk yarısındaki Assarhaddon annalleri Kilikya'daki Kimmer etkilerine işaret etmektedir. M.Ö. 679 da Kimmerler "Uzak" bir yerleşime sahiptiler.¹⁹ Tabal'in "Yakın" yerleşimlerine sahiptiler. Tuşpa'nın Lykaonia ve Akdeniz arasındaki bir bölgedeki konumu, Bolklar Dağlarının uzunluğu ve haşmeti nedeniyle biraz zor gözükmektedir. Assur Kralı Assarhaddon M.Ö. 676 yılında Tyros'u Assur egemenliğine sokmuştur. Bu sayede "Denizlerin Kralları'nın" ** ticaretini kısıtlamış ve onları "Daha Güneydeki Limanlara" yönlendirmiştir. Vergiler açısından kısa süren önlemler bu kent devletinin sonunu hazırlamıştır. Yeni Babil dokümanlarına göre bu bölgeler Assur kaynaklarını teyid edercesine "demir ihraç eden ülkeler" olarak anılmaktaydılar.²⁰

Küçük Asya Kilikya, Toros, ve Kıbrıs'ta ve Tarsis /Javan 8. yüzyılın sonu ile birlikte Yunan göçleriyle birlikte fazlalaşmıştır. Javan adı tevratta İon ve İonia bölgesi ile eşdeğer tutulmuş olmalıdır.²¹ Bunları Tabal, Phrygia, (Mesekh/ Muşki) Togarma ve Rodos takip etmiştir. Bazı araştırmacılar, To(g)harma'yı "Gomer" in oğlu yani Kimmerli "Tugdamme'nin evi" olarak tanımlarlar. Assur kaynaklarında ise bu Kimerli Lygdamis olarak tanımlanan "Dağ Kralı" olarak geçmektedir. Bu nedenle Kimmerlerin merkezini, Kıbrıs, Kilikya, Toros, Phrygia ve Rodos olarak tanımlanan bölgede aramak doğru olur. Togarma'nın adamları atlı bir halktan beklenildiği gibi Tyros'un pazarlarına at ve eşek getirmekteydiler.

¹⁸ Lehmann 1998, 31

¹⁹ Luckenbill 1926, II 516,530-31 ve 546

** Fenikeliler

²⁰ Elat 1983, 325

²¹ Elat 1983, 323

V. DOĞU – BATI İLİŞKİLERİNDE TABAL BÖLGESİ’NİN KONUMU VE ÖNEMİ

Ticari ilişkilerin gelişimi için kaçınılmaz olan barış ortamının egemen olduğu M.Ö. 8. yüzyılda, doğudan batıya doğru önemli ölçüde bir mal akımının başladığı anlaşılmaktadır. Bu ticaret furyasında elbette hangi güzergâhların kullanıldığı sorusu da akla gelmektedir. Bu yollardan en kısa olanı Kafkasya – Kuzeybatı İran, Doğu Anadolu ve Urartu Krallığı üzerinden Karadeniz kıyılarındaki Trapezos (Trabzon) limanı aracılığıyla batıya mal göndermiş olduğu bilinmektedir.²² Bu durumda Urartu kralları olan Menua, I. Arğiştı, II. Sarduri, M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Mannai ülkesinden Erzurum üzerinden geçerek Trapezos limanına ulaşmışlardır. Böylelikle de batı dünyasıyla ilişki içerisine girmişlerdir.²³

Doğu’nun geleneklerini Greklere ihraç edenlerin Fenikeliler olduğunu düşünülmektedir. Zira gerçekte Levant kıyılarından sadece Fenike şehirlerinin kendine has bir yapısı ve tarzı vardır. Yunanlılara göre, Fenike denen bölge, Kenan dilinin dışında da Arami bir dil konuşan ve Kuzey Suriye’yi içine alan bir coğrafi bölgeyi işaret etmekteydi.

Suriye’nin kuzey kesimi Eski Çağ’dan bu yana Çiviyazısı’nın etkisi altındaydı. Buna rağmen Fenike’nin kıyı şehirleri ise Mısır’ın etkisi altında bulunmaktaydı. Bu durumda akla kültür transferinin Mısır ögeli olduğu gelmektedir. Bütün bu bağlantıların ardından aslında Suriye’nin, Küçük Asya, Mısır ve Mezopotamya arasında bir köprü konumunda olduğunu görmekteyiz. Buna uygun olarak da karışık kültürlerin burada geliştiği sonucunu çıkarabiliriz.

Hitit Krallığının yıkılmasından bir süre sonra, M.Ö. 1200’lerde Suriye deniz kavimlerinin göçlerine sahne olmuştur. Özellikle Levant bölgesindeki şehirler ve Ugarit bunlardan oldukça fazla etkilenmişse de yeterince kanıt elde edilememiştir. Kargamış gibi bazı geç Hitit devletleri bu şartlar altında da varlıklarını sürdürebilmeyi başarmışlardır. Suriye Devleti ve tüccarları bir yandan ticaret yapırlarken bir yandan da sanatçılara refakat etmekteydiler. M. Ö. 10 – 8. yüzyıllar arası doğu ile batı arasında ne askeri, ne de politik bir ilişki mevcuttu.

M.Ö. 8 yüzyıla tarihlenen Tuwanuwa kralı Warpalawas / Urpalla’nın İvriz deki kabartmasında Hitit hiyeroglif dilinin yanı sıra, Fenike dilinin de kullanılmış olduğunu görüyoruz. Warpalavas Assur krallarının yıllıklarına

²² Barnett 1984,314–321;Belli – Kayaoğlu 2002, 4; Belli 2004, 40

²³ Sevin 1999, 113

göre III. Tiglatpileser ile II. Sargon döneminde yaşamış bir Tabal kralıydı. Bu dönemde Tabal topraklarında Fenike dilinin konuşulması, bir *Lingua Franca*** olma ihtimalini düşündürmektedir. Daha yakın bir dönemde Kilikya'da bulunan bir başka yazıt ise yerel yöneticilerden olan Manzimis ve Asulparna'nın isimlerini taşımaktadırlar. Ancak metin Fenike dilindedir ve resmi bir konumda bu dilin kullanıldığını açıklamaktadır. Yazıtın tarihi M.Ö. 7 yüzyıla tarihlenmektedir. Bu da bize hala bu tarihlerde bile Fenike dilinin kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Kilikya'da ele geçen altı adet mühür, M.Ö. 8 yüzyıl sonuna tarihlenmekte ve tipik Anadolu isimleri taşımaktadır. Bunlar Fenike ve Arami yazıtları şeklindedir. Bu bölgede Luwice – Aramca ve sürpriz bir şekilde Fenikece'nin de bulunması dil ailesi açısından ilginçtir.

Doğu ile batı arasındaki kültürel etkileşim M.Ö. 8. yüzyılda sadece Fenikeliler' den daha fazla şey ifade ediyor olmalıdır.²⁴

M.Ö. 8. yüzyılda batı dünyası tarihindeki en önemli değişimlerden biri olan antik Yunan dünyasının karanlık çağdan çıkması ve Grek alfabesinin gelişimi ve doğu dünyasıyla girilen sıkı ticari ilişkilerin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

M.Ö. 8 yüzyılda doğu dünyasından Yunanistan'a gelen en başlıca eserlerden bir tanesi "siren" veya "boğa başlı" kanatlı eklemeleri olan bir kazandır. Bu kazanın yerel zanaatkarlar tarafından ihtiyaçlara göre yapıp doğu tarzı süslemelerle bezenmiş örnekleri de bulunmaktadır.

Bu tür siren eklemelere sahip kazanların bazı örnekleri Delphi ve Kıbrıs'taki Salamis'de ele geçmiştir. Yapılan çalışmalara göre corpus'ta toplam 88 adet sirenli kazan bulunmaktadır.²⁵ Bu eserler köken olarak Orta Anadolu'lu olabilir.

Bazı araştırmalara göre de söz konusu kazanların kökeni Urartu olmalıdır. Ancak tartışıldığı üzere bu Sirenlerin gelişmesinde Urartu belki de daha az bir rol oynamış olabilir. Bilindiği üzere bu kazanlar Kuzey Suriye'deki merkezlerde satılmaktaydılar.²⁶ Ne var ki Urartu topraklarından ele geçen siren başlıklı kazanlar kuzeybatı İran'dan da ele geçmiştirler.

** *Lingua Franca*: Uluslar arası kabul edilen resmi anlaşma dili, günümüzde kabul gören İngilizce gibi.

²⁴ Rolling 1992, 93-vd.

²⁵ Herrmann 1966, 60; Atasoy – Buluç 1982, 157

²⁶ Ezekhiel XIXXL, VI

Buna karşın söz konusu kazanların İran'a da muhtemelen ihraç edildiği düşünülmektedir.²⁷ Bir takım görüşlere göre Urartuların Kuzey Suriye merkezlerini ele geçirip buradan bu tür eserleri ihraç ettiği görüşü savunulsa da, bu kesin değildir. Zira Urartular Malatya bölgesinden daha güneye inmemişlerdir. Buna göre hiçbir Kuzey Suriye merkezi Urartularca ele geçirilmemiş olmalıdır.

Bazı araştırmacılara göre ise kazanların kökenleri için Kuzey Suriye / Hamat ihtimalinden ziyade bu eserlerin Tabal ya da Phrygia belki de Urartu kökenli olması ağır basmaktadır.²⁸ Aksi görüş ise Kuzey Suriye ve Urartu'yu elimine ederek doğu Anadolu kökenini kabul etmiştir.²⁹

Assur işçiliği olduğuna inanılan sirenlerin, iki örneğinden birisi de British Museum'da bulunurken diğeri Kopenhag'dadır. Bunlardan Londra'da olanının toplu yüz şekli ve göğüs biçiminin özellikleriyle Assur'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Kopenhag'deki ise baş ve sakalı ile birlikte kanatları ile de ayırım göstermektedir. Ellerin pozisyonu ise kazanın kenarlarını tutar bir vaziyettedir. Bu siren hakkındaki bazı görüşler, Assur ya da Urartu olduklarını iddia etseler de eserlerin kuzey Suriye kökenli olmaları daha muhtemel gözükmeyle birlikte Assur etkilerine maruz kaldığı da açıktır.

Kanatlı boğa figürlü kazanlar: bu konudaki örnekler genel olarak Urartu ve Yakın Doğu olarak iki grupta karşımıza çıkmaktadır. Urartu grubuna dâhil olan şu ana kadar 13 adet kazılardan ortaya çıkarılmıştır. Urartu toprakları dışında hiçbir boğa başlı kazan örneği ele geçmemiştir.

Pek çok farklı müzede bulunan bu tür eserlere ait farklı sayıdaki boğa başları ve bunların ait olabilecekleri kazanların elde olması gerçeğini de göz önüne getirmektedir. Yeterince kazı yapılamamasının bir sonucu olarak Phrygia ve kuzey Suriye dışında başka üretim merkezlerinin de olabileceği akla gelmektedir. Buna örnek olarak Orta Anadolu gösterilebilir. Bu konuda aklımıza Tabal Krallıkları gelmektedir.

Sonuç olarak Kopenhag'da bulunan kazan bir Kuzey Suriye eseri ya da bir Yakındoğu kazanı olabilir. Aynı şekilde Gordion 4 no'lu megaronda da bulunan kazan aynı özelliklere sahiptir. Fakat baş, kanat ve kuyruk kısımları aynı atölyede yapılmamıştır. Bu haliyle Urartu olmayan kazanlara (Boğa başlı) bir örnek olmakla beraber, Ön Asya'ya aittir. Yunanlılar ise "boğa

²⁷ Amandry 1969, 798; Riemschneider 1965, 105 - vd

²⁸ Waffler 1983, 192

²⁹ Carlmayer 1973, 130; 1975, 254 n. 1298

başlı" kazan yapan diğer bir ekoldür. Ancak bunlar taklit kazanlardır ve orijinalleri örnek alınarak yapılmış eserlerdir. Yakınoğu'ya ait bu örnekler nerden gelmiş olabilirdi? Bu konuya ait bazı görüşler, Phrygia, Urartu veya Kuzey Suriye olduğu gibi bazıları da Urartu olmayan bir Doğu Anadolu bölgesini işaret etmekteydi. Anadolu'nun doğusu ise büyük ihtimalle Tabal Bölgesi olmalıydı.³⁰

Bu stilin genel olarak 8. ve 7. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini biliyoruz. Urartu boğa eklentileri için bu mevcuttur. Urartu Kralı I. Argışti dönemine ait bir örnek de Alişar'dan ele geçirilmiştir ve M.Ö. 780 yıllarına tarihlenmiştir. Urartu Kralı I. Rusa tarafından inşa ettirilen Toprakkale'de yapılan kazılarda bulunan ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen kazan, Urartu kazanlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kuzey Suriye örneklerine gelince Tell Rıfat'a gelen örneklerin tarihlenmesi M.Ö. 9 – 7 yüzyıllar arasındadır. Sözgelimi Gordion Tümülüs "W" deki kazan Yakınoğu'da M.Ö. 8. yüzyılda imal edilmiştir. Bununla beraber diğer buluntular (Gordion – İsrail – Urartu – Kuzey Suriye) sürekli üretimin varlığını ve yüzyılın sonuna kadar kullanıldığını hatta daha sonra da var olduğunu ispat etmiştir. Belki de Kuzey Suriye, sirenlerin ve boğa başlı kazanların kaynağını teşkil etmekteydi. Kuzey Suriye metal eser ve fildişi işçiliği de bu dönem yaygındı.

II. Sargon döneminde Kuzey Suriye şehirlerinin tahrip edilmesi sonucu (M.Ö. 720 Hamat, 717 Kargamış, 712 Malatya) yerel atölyeleri de etkilemiş ve bu malların yayılmasında etken teşkil etmiştir.

Yakınoğu kazanları batıda bilinen örnekleriyle aynı işlevselliğe sahiptirler. Gordion'da siren ve boğa başlı kazanlar hem mezarlarda hem de akropolde bulunur. Bu durumda kazanlar dini seremonilerde kullanılmış olmalıdır veya ölümden sonraki yeni hayatta kullanılmak üzere yapılmışlardır. Urartu'da bulunan kemerler I. Rusa'nın başkenti Toprakkale'de Haldi Tapınağının yıkıntıları içinde bulunmuşlardır.

II. Sargon'un, söz konusu kazanlara benzeyen törensel kazanların benzerlerini kutsal Muşasir / Ardini şehrini yağmalarken ele geçirdiğini de Assur kabartmalarından tespit etmek mümkündür. Bu mallar ganimet listesinde de zikredilmiştir fakat kazanlardaki eklentiler hakkında bir bilgi verilmemiştir. Sadece kazanların varlığından bahsedilmiş olsa bile tapınakta yer aldıklarından dolayı bunların belli bir öneme haiz oldukları açıktır.³¹ Bugüne değin Urartu'nun diğer bütün üçayaklı kazanları mezarlardan elde

³⁰ Atasoy – Buluç 1982, 160

³¹ Van Loon 1966,72

edilmişlerdir. Özellikle Altın-tepe ve Guschi ve Alishar dan da ele geçenler vardır. Ayrıca boğa başlı kazanların hem kutsal alanlarda, hem de mezarlarda konumlandırıldığını bilmekteyiz. Oysa Kuzey Suriye, Zincirli Tell Rif'at ve Ain Gev (İsrail) de ele geçen kazanların daha çok Gordion'daki gibi günlük kullanımlarına ilişkin kanıtlar daha fazladır. Yani kutsal, ya da dini konumlarına ilişkin bir işlevselliği görülememiştir.

Kuzey – Güney/ Orta Anadolu bağlamında kazanların deniz yolu ile geldiği düşünülmektedir. Geldikleri kıyılar da Levanten kıyılarıdır. Phrygia üzerinden Yunanistan'a giden yol da bu sistemin bir parçası durumundaydı. Ancak deniz yolu yerine bu yolun kullanılması ise limanların bir şekilde kapalı olması durumunda gerçekleşecek bir ihtimal olmalıydı. Kuzey Suriye'ye kuşkusuz Akdeniz ve limanları vasıtasıyla pek çok noktadan ham yani işlenmemiş maden akışı vardı ancak Anadolu hem yakınlığı sebebiyle hem de işlenmiş maden ihraç etmedi bakımından diğer noktalardan daha avantajlı bir konumda olmalıydı.³²

Ancak bu kazanların kullanımı normal ve günlük hayat yerine dini ve nitelikli bir konumda olmuş olmalıydı çünkü bu eserlerin işçiliği usta bir zanaatkarlık istiyordu. Aynı zamanda bu kazanlar "güç" ün sembolü ve seviye yükseltmenin göstergesi olmuşlardır. "Siren", ya da "boğa başlı" kazanların bir statü sembolü olduğu ve bu stillerinin belli bir zümreye ait olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Yapılan Metalurjik tetkiklerde Gerek Gordion'da ele geçen eserlerin gerekse İran da bulunan metal kazanların aynı tür çekiçleme tekniği ise imal edildikleri anlaşılmış ve bu tekniğin de Anadolu menşeli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.³³

Kuzey Suriye Krallıklarının ekonomik organizasyonu komşularıyla ilgili ve atölyeleri yeterince bilinmemektedir. Ancak yine de atölyelerin, eyalet ya da devletin kontrolünde tam bağımsız olmadığını biliyoruz. Yani bildiğimiz kadarıyla Yakındoğu'da krali düzeyde hediye alıp vermenin tarihi eskiçağda çok köklü bir geçmişe sahiptir. Bu da atölyeler üzerinde krali yönetimin belli bir baskısını ve gözetimini getirir. Buna göre Gordion'da *krali* merkezlerde bulunan kazanlar Kuzey Suriye devletleri de Gordion'un bir diplomatik ilişkisinin sonucu olabilir.

Bundan ziyade Yunan veya Fenike gemilerinin bu malları batıya neden ve nasıl naklettiği konusunda bir bilgimiz yoktur. Acaba ticaret mi hediye mi yoksa sadece bağış mı ya da onlara kimin sahip olduğu, gemiye yüklenme aşamasında kime ait olduğu bilinmemekle beraber; bunların Grekler

³² Zaccagini, 1990, 493

³³ Atasoy – Buluç 1982, 160

tarafından satın alınmış olduğu, ya da Ön Asyalıların bunları batıya taşımış oldukları da yeterince veriye sahip değiliz.

Kuzey Suriye’de bu kazanları bunu yapabilecek en yakın devlet Karkamış gibi gözükmekteyse de Tabal de bunların arasında olmalıdır. Bir takım görüşlere göre de Fenikeli işçiler Girit ve Atina’da çalışmaktaydılar. Bunlar göçmen olan zanaatkârlardı. Bu olayın M.Ö. 9 ve 8. yüzyıllarda gerçekleştiği varsayılmaktadır. Bazı görüşlere göre, II. Sargon’un Kuzey Suriye isyanını bastırıp bölgedeki şehri vergiye bağlaması sonucu bulundukları yeri terk ederek Girit gibi batı topraklarına kaçmışlardır.

Fenikelilerin ve Doğu Suriyelilerin Girit’teki varlığını kabul etmekle beraber Girit’teki M.Ö. 7. yüzyıl ölü gömme adetleri ile Karkamış yakınlarındaki Aftari ve Yunus’takiler birbirlerine benzemektedir.

Bu araştırmalardan hiçbirisi Yunanistan’daki kazanların varlığını açıklayamamakta birlikte, boğa başlı olanların Yunanistan da mı yapıldığı, yoksa doğudan mı geldiği ya da doğudan gelen ve Yunanistan’da yaşayanlar tarafından mı yapıldığı tartışmalıdır. Ancak şu bir gerçek ki Yakındoğu da sanatçılar gönüllü olarak ya da zorlamayla yerlerini değiştirmişlerdir. Bu da bir kısım zanaatkârın Yunanistan’dan gelip mallarını burada yapmalarını destekleyebilir.

M.Ö. 711 de II. Sargon – Urartu ve Muşki sınırına sefer yaptı ve bir sonraki yıl da Que valisi eliyle Kuzey komşusu Muşki kalelerini ve kentlerini tahrip ettiğini anlıyoruz. M.Ö. 709 yılında Que Valisine gönderilen bir mektuba göre, Que Valisi, Urartu’ya 14 kişiden oluşan bir heyet göndermiştir. Bu durumu haber alan Midas, Assur’a bilgi vererek durumu ispiyonlamıştır. Böyle bir döneklik ya da gammazlama yapmasının altındaki en büyük nedenlerden birisi de Assur’da bulunan Phrygia’lı (Muşki’li) esirleri geri almak olabilir miydi?

Sonuç olarak, Assur M.Ö. 705 yılından itibaren Tabal Bölgesi üzerindeki emellerini bırakmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu tarihten sonra da Assur kayıtlarında Muşki ve Midas Hakkında bir bilgi yoktur. Bu konu ile ilgili arkeolojik materyal olmasına rağmen konu oldukça muğlaktır. Sanat ve kültür örneklemeleri ile gözler önüne çıkan bu özellik ancak hediye değişimi gibi politik olayların varlığı sayesinde var olabilmektedir.

II. Sargon’un başkenti Khorsabad’da (Dur – Şarrukin) kendisine vergi veren birçok elçi’nin kabartma resmi bulunmaktadır. Bu kabartmalarda fibula tasvirleri de dikkate değer. Bu tür süslemelerden de anlaşılacağı üzere

söz konusu kabartmalarda yer alan elçiler, Midas'ın Assur'a gönderdikleri heyet'e ait olmalıdırlar. Zira bu tarihten önceki Assur yazıtlarında Phrygia'lıların kendilerine baş eğmedikleri yazılıydı. Sarayın diğer duvarındaki ikinci grup tribut verenler ise Phrygia'lılardan farklı bir giyinişe sahip durumdaydılar.

Diğer bir tasvir edilen grup ise 3. grup olarak adlandırabileceğimiz ve 1. ve 2. gruptan daha farklı özellikler gösteren bir gruptur. Bunlar ellerinde aslan başlı situlalar tutar halde resmedilmişlerdir. Bu tür situlalar Assur'da kullanıldığı gibi, koçbaşı ve boğa başlı örnekleri de Phrygia başkenti Gordion'da ele geçmiştir. Söz konusu buluntuların Gordion'a dışarıdan geldiği düşünülmektedir. Tıpkı Gordion'daki "MM" tümülüsündeki iki geniş kazanın Kuzey Suriye'den ithal olması gibi.³⁴

Bu tür "aslan başlı" situlalar Malatya bölgesinden Kuzey Suriye ve İran'daki Hasanlu'dan da ele geçirilmiştir. Batıdaki örneklerine ise Samos'ta, Urartu'daki örneklerine ise Bastam'da rastlanılmıştır. Buradaki asıl soru bu hediyelerin Assur'a nasıl ulaştığıdır. M.Ö. 709 yıllarında, bir ticaret ya da hediye alışverişi mümkün olabilir miydi? Bu eserler zaten Assur'da tanınmış eserlerdi. Asurlular vergi alırlarken ne isterlerse ve ne beklerlerse onu almaktaydılar. (Altın, Gümüş, Kalay, vb) üstelik bunlar da vergi veren ülkelerin kendi üretimi olmak zorunda da değildir.

VI. DİN VE İNANİŞ

Yukarı Kilikya (Tabal) ve Aşağı Kilikya (Hilakku) da "Sanda Kültü" uygulanmaktaydı. Daha sonraları da bu bölgede "Herakles Kültü" ile özdeşleşecek olan "Sanda Kültü". Hititler zamanında, Kizzuwatna şehirlerinde (Kilikya ve Kommogene) bir ritüele sahip olmuştur. Sanda betimlemelerinde, genellikle "üzüm salkımlarıyla" tasvir edilmiştir. Bu tür bir betimlemeye İvriz kaya kabartmasında da rastlanmaktadır. Ancak İvriz'deki Tanrı Tarhun yani "Muzaffer Olan" anlamına gelen yazıtı güneyde Suriye' de Ba'al karakterine bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Adana Müzesinde bulunan ve M.Ö. 8 yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir Geç - Hitit Hava Tanrısı heykeli, iki boğanın çektiği bir arabanın üzerinde ayakta durur vaziyette tasvir edilmiş ve üzerinde hem Fenike dilinde hem de Hitit hiyeroglifli yazıt işlenmiştir. Heykeldeki saç sakal ve elbisede Assur etkileri görülmektedir. Bu eser genel yapı olarak Ba'al karakterinde olan Tanrı Tarkhun biçimine diğer bir örnek olarak gösterilebilir.³⁵

³⁴ Muscarella 1987, 149-vd.

³⁵ İpek-Tosun-Tekoğlu 1998, 174 - vb

Tanrı Sanda'da Tabal Bölgesi'nde tapınım gören ve Luwi panteonunda önemli bir yere sahip bir tanrıdır "Fırtına tanrısı" olarak itibar gören Sanda, hemen hemen Tarhun ile aynı role sahip gözükmemektedir.³⁶ Tanrı Sanda, Kululu yazıtında bir "yeraltı dünyası tanrısı ve ölüm tanrısıdır". Bu konuda Mezopotamya tanrılarında Erra / Nergal ve Grek Tanrısı olan Herakles de benzer ortak özelliklere sahip olması açısından anılmaya değer tanrılardır.³⁷

Sonuç Olarak; Orta Anadolu ile Kuzey Suriye arasında tarih boyunca hem coğrafi hem de siyasi bir bağın mevcut olduğu yukarıdaki tarihsel dönemler ve siyasi olaylarla erilmeye çalışılsa da zaman zaman üzerinde durduğumuz metal ve maden kaynaklarının bu konuda en birinci ilişki sebebi olması gerekliliği karşımıza çıkan bir diğer gerçekliktir. Son dönemlerde yapılan araştırmalar ışığında, Tabal Krallıkları merkezinde bulunan modern Niğde şehrinin Kestel bölgesinde son yıllarda yapılan metalürjik ve arkeolojik araştırmalar ışığında önemli ve ekonomik değeri olan Kalay madeni ve buna ait izler ele geçirilmiştir. Antik çağda bu bölgenin kalay madeninin Anadolu'da çıkarılıp kullanılmış olabilecek bir zenginlikte olma ihtimali yüksektir. Antik metinlerde Akkad dilinde "Annaku" kelimesinin kalay veya arsenikli kalay³⁸ demek olduğunu artık biliyoruz bu madenin Suriye'nin kuzeyinden yani Anadolu topraklarından Kuzey Mezopotamya'ya geldiğini de yine bize aynı kaynaklar ifade etmektedir. Bu gizemli bölge uzun zaman neresi olduğu bilinmeden bu şekilde kabul edilmiş ve Kuzey Mezopotamya ya kalayın hem gemilerle ıspanya'dan yani Fenike kolonilerinden geldiği varsayılmıştır. Oysa Anadolu'da önceden de var olan kalay madeninin işleme tekniği ve ekonomik hale getirilmesi sayesinde ancak M.Ö. I. Binyılın ortalarında işlenmesi ve ekonomik hale getirilmesi mümkün olabilmiştir.³⁹

Görülüyor ki Neolitik çağlardan beri Anadolu ile Kuzey Suriye arasında var olduğunu bildiğimiz ticari ve siyasi ilişkiler ile kültür alış veriş, özellikle M.Ö. I. Binyılda oldukça yoğun bir şekilde artmış ve hemen her bakımdan her iki bölgenin hem birbirlerine muhtaç olmasını hem de rakip olmasını sağlayacak düzeye gelmiştir. Antikçağdaki bu birbirini tamamlarcasına var olan ilişkinin günümüz devletlerine örnek olmasını dilemekteyiz.

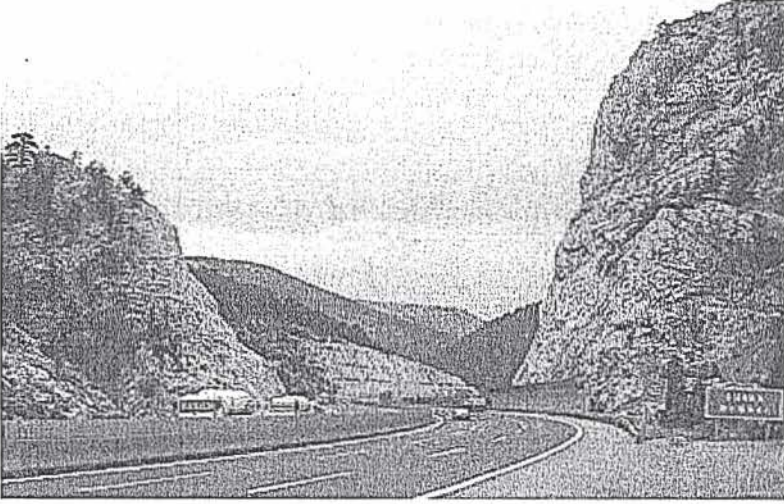
³⁶ Cate 1965, 125 -vd

³⁷ Dalley 1985, 75

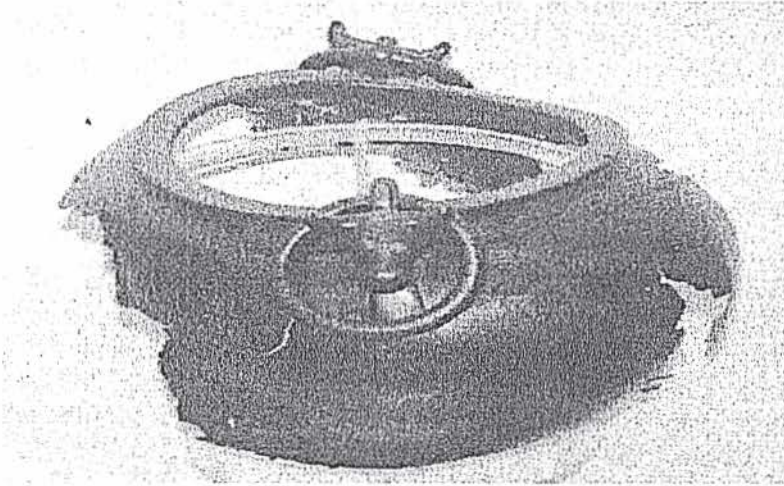
³⁸ Muhly 1985, 280; Dayton 1971, 70

³⁹ Yener – Özbal 1989, 203

XI. LEVHALAR

1. Gülek Boğazı: Anadolu – K.Suriye Bağlantısının doğal geçidi.

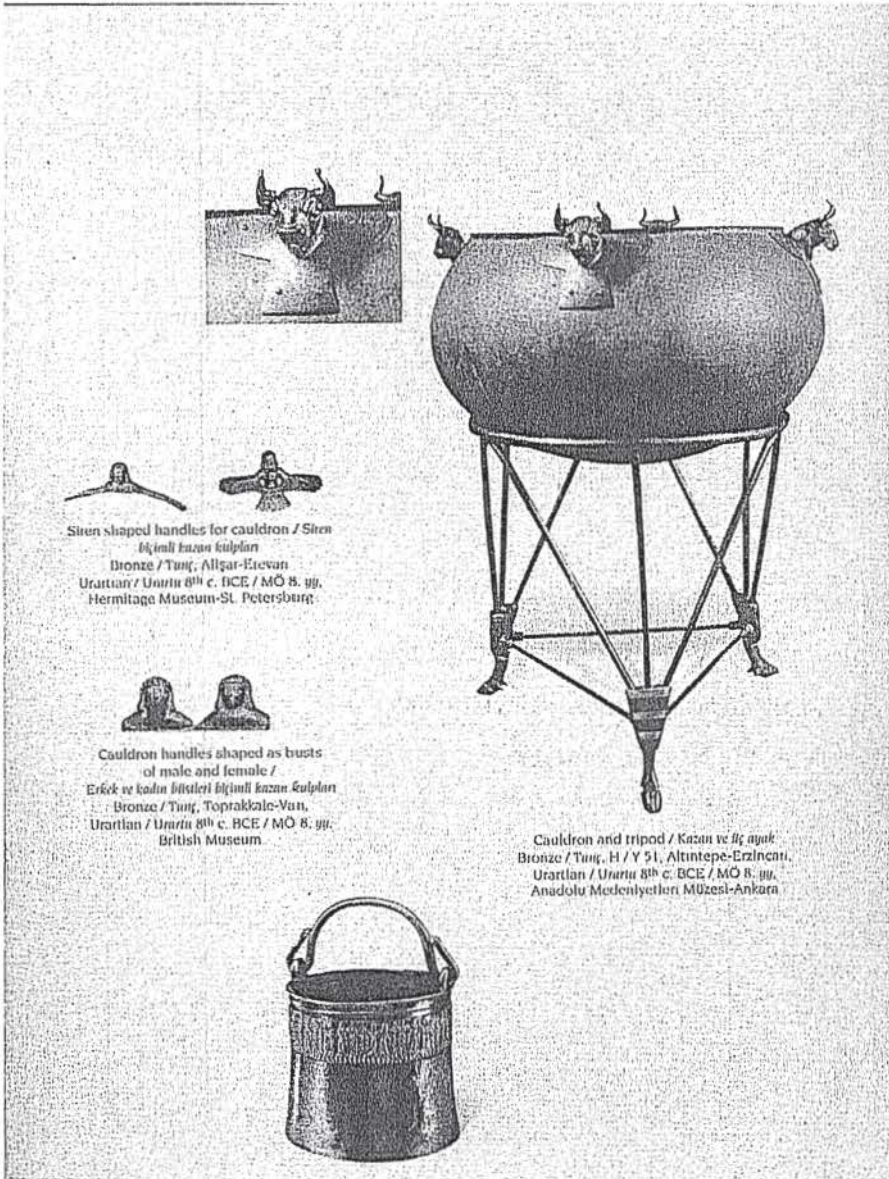
2. Niğde Müzesinde Boğa Başı Tutamaklı Kazan

3. Doğal Ticaret Rotası: Gülek Boğazı

4. Niğde Müzesi Boğa Başlı Diğer Bir Eser

5. Erzincan Altintepe Boğa Başı Tutamaklı büyük Kazan (Anadolu
Dökümün Beşiği 2004/103)

VIII. SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

A – ANTİK KAYNAKLAR

KİTAB - I MUKADDES, (Türkçe Çev. Kitab – Mukaddes Şirketi) , İstanbul, 1997.

HERODOTOS, Historia, (Çev:M.Ökmen), İnkılap Yayınları, İstanbul, 1988

KSENOPHON, Anabasis, (Türkçe Çev. T. Gökçöl, Sosyal Yayınları), İstanbul, 1998

STRABON, Geographica, Coğrafya, Anadolu XII, XIII, XIV. Kitaplar, (Cev. A. Pekman), İstanbul, 1987.

B - MODERN KAYNAKLAR

AKSOY, B., (1987), "The Bolkardağ Mining District", **T.T. Kong XXXIV**.

Assyriologi Kong.,565 – 572.

ALKIM, U. B., (1958), "Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi", **Belleten XXII**, 61 – 71.

AMANDRY,P., (1969), "Objects Orientaux en Grece et en Italie aux VIII et VII siecles avant J.C, Syria 35, 780 - 810

ARO,S., (1998), **Tabal, Zur Geschichte und Materiellen Kultur des Zentralanatolischen Hochplateaus von 1200 bis 600 v. Chr.**, Helsinki.

ASTOUR,M.C.,(1976), "Ezekiel's Prophecy of God and The Cuthean Legend of Naram-Sin" **JBL 95/4**, 567 – 579.

ATASOY,E – BULUÇ,S.,(1982) "Metallurgical and Archaeological Examination of Phrygian Objects", **Anat.St 32**, 157 - 160

BARNETT,R.D.,(1975), "Phrygia and the People of Anatolia in Iron Age", **CAH II/2**, 417 – 447

_____, (1984), "Urartu", **CAH III**,314-321

BAYDUR, N., (1970), **Kultepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İÜEDFY, İstanbul.

BELLİ, O., (1987), "Van Gölü'nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya için Önemi", **T.T. Kong XXXIV. Assyriologi Kong.**,305 – 313.

BELLİ,O – KAYAOĞLU,G.,(2002), **Trabzon'da Türk Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi**, ASVY, İstanbul

_____, (2004), **Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihçesi**, Akmed, İstanbul.

- BİLGİ, Ö., (2004), "Iron Age", Anadolu Dökümün Beşiği, İstanbul.
- BIRMINGHAM. J.M., (1961), The Overland Route Across Anatolia In the Eight and Seventh Centuries B.C., AS 11, 185 – vd.
- CAMERON, G.G., (1950), "The Annals of Shalmeneser III King of Assyria :A New Text" Sumer, VI/1, 6- 26.
- CATE, T.H., (1965), The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period, Laiden
- CRISPIN, S.A., (1999), "Between Phrygia and Cilicia: The Porsuk Area at Tehe Biginnig of the Iron Ages", AS 49, Anatolian Iron Ages IV, 61- 76
- DALLEY, S., (1985), "Foreign Chariotry an Cavalary in the Armies of Tiglathpileser III And Sargon II", Iraq XLVII, 31 – 48.
- DAYTON, E.J., (1971), "The Problem of Tin in Ancient World", World Archaeology Vol. 3/1, 49 - 70
- ELAT, M., (1983), "The Iron Export From Uzal (Ezekiel XXVIII 19)", Vetus Testamentum, 33/3, 323 – 330.
- GRAYSON, A.K., (1987), "Assyrian Expansion Into Anatolia in the Sargonid Age (744 – 650 B.C), XXXIV. Assyriology Cong. T.T.K, S. 131 – 136.
- HAWKINS, J.D – POSTGATE, J.N., (1988), "Tribut from Tabal", SAAB II/1 , 31 – vd.
- HAWKINS, J.D., (1994), "Mita", Reallexicon Der Assyriologie 8, 271 – 273.
- _____, (1994), "Tabal Ülkesi", T.T. Kong XII/1, 133 – 137.
- _____, (1999), "Tabal Ülkesi", Zafer Taşlıkoğlu Ar. I, Arkeoloji ve Sanat Y., 213 – 216.
- HERRMANN, H.V., (1966), "Die Kessel der Orientalisierenden Zeit, Olympische Forschungen VI, 59 – 67, Berlin
- HYSLOP – MAXWELL, R.K., (1974), "Assyrian Sources for Iron", Iraq XXXVI/1 -2, 139 – 154.
- İPEK, İ - TOSUN, K – TEKOĞLU, R., (1998), "Adana Geç Hitit Heykeli Kurtarma Kazısı 1997 Yılı Çalışması Sonuçları", Müze Kurtarma Kazıları Semineri IX, Antalya, 173 – 188.
- JESUS, D.S.P., (1978), "metal Resouses in Ancient Anatolia", AS Vol: 28, 97-102
- LAEOSSE. J., (1959), "Building Inscriptions From Fort Shalmaneser Nimrud", Iraq 21/1-2, 38 – 42.

_____, (1959), "A Statue Of Shalmaneser III From Nimrud", **Iraq** 21/ 1-2, 147 – 15.

LUCKENBILL, D.D., (1926 – 27) **Ancient Records of Assyria And Babylonia I –II**, Chicago.

MAXWELL – HYSLOP. K.R., (1974) "Assyrian Sources of Iron", **Iraq XXXVI-1/2**, 139-154

MAYER, W., (1983) "Sargons Felzung Gegen Urartu – 714 v. Chr Text und Übersetzung", **MDOG** 115, 65 – 132

MELLART, J., (1955), "Iron Age Pottery from Southern Anatolia" **Belleten XIX**, s. 115 – 136.

MELLINK, M.J., (1965), "Mita Mushki and Phrygians", **An.Ar II/1-2**, 317 – 325.

MUHLI, J.D., (1993), "Early Bronze Age Tin and the Taurus" **AJA**, 97/2, 239 – 253

_____, (1985) "Sources of Tin and The Beginnings of Bronze Metalurgy", **AJA**, 89, 275 – 291.

MUSCARELLA. O.W., (1962) "The Oriental Origins of Siren Cauldron Attachments", **Hesperia XXXI**, 317.

MUSCARELLA. O.W., (1987), "Relations Between Phrygia and Assyria in The 8.th Century", **T.T. Kong XXXIV. Assyriology Kong**. 143 – 159.

_____, (1992), "Grek and Oriental Cauldron Attachments A Rewiew", **Greece Between East and West 10th. – 8th. C. B.C**, 17 – 45.

RIEMSCHNEIDER, K.K., (1965), "Ein Altbabylonischer Gallenomen Text", **ZA** 52, 105 - 145

RÖLLING, W., (1992) "Asia Minor as a Bridge Between East and West the Role of the Phoenicians and Arameans in the transfer of culture", **Greece Between Est And West 10 th. – 8th. Centuries B.C Mainz**, 93 – 102.

SAYCE, H.A., (1923), "The Early Geography of South Eastern Asia Minor", **JHS** 43/1, 44-49.

SEVİN, V., (1998), "Eski Anadolu Halkları Mozağine Genel Bir Bakış", **Palmet II**, 21- 36.

_____, (1998), "Güzel Atlar Ülkesi", **Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı Y. İstanbul**, 41- 61.

_____, (1999), "Demir Çağında Anadolu Batı İlişkileri", **Zafer - Taşıkhoğlu Ar. I, Arkeoloji Sanat Y.**, 113 – 121.

SMITH,S.,(1925), "The Foundation of the Assyrian Empire", **CAH III**, 24 - vd

TOKER, A., (1992)., **Museum of Anatolian Civilizations Metal Vessel**, Ankara.

USSUSHKIN,D., (1967), "On The Date of a Neo - Hittite Relief from Andaval", **Anatolia XI**, 197 - vd.

WAFFLER,M.,(1983), "Zu Status Und Lage von Tabal", **Orientalia 52**, 189 - vd.

VAN LOON, M. N., (1966),**Urartian Art and**, London

YENER, A - ÖZBAL, H- KAPTAN, E- PEHLİVAN,N-GOODWAY,M., (1989) "Kestel: An Early Bronze Age Source of Tin Ore in The Taurus Mountains, Turkey", **Science vol 244 No: 4901**, 200 - 203

YİĞİT,T., (2000), "Tabal", **DTCFD XL/3 - 4**, 177 -189

YOUNG, R.S., (1957)., "Bronzes from Gordion's Royal Tomb", **Archaeology 9**, 263 - 267.

ZACCAGINI, C., (1990),"The Transition from Bronze to Iron in the Near East and in Levant:", **JAOS 110.3**, 493 - 502